

A FÖLDBIRTOKVISZONYOK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

Írta: JESZENSZKY ERIK

A mezőgazdaság tőkésrendi fejlődése a dolgozó parasztbirtokosságot Magyarországon is fokozottabb mértékben a banktőke számára értéktermelésre kényszerítette, az utóbbi által nyújtott bitelek révén. Így a dolgozó parasztbirtokosság földtulajdona csupán névlegessé vált s ő maga a finansztőkévé átalakuló banktőke gazdasági uralma alá került.¹ De a mezőgazdaság tőkésrendi fejlődése ezen felül is gyökeresen átalakította Magyarországon a földbirtokviszonyokat s a mezőgazdasági népesség osztálytagozódását. Bár rendszeres birtokstatisztika nem áll rendelkezésünkre s természetesen még kevésbé rendelkezünk a mezőgazdasági népesség osztálytagozódására vonatkozó rendszeres statisztikákkal, a különböző statisztikai felvételek adatai mégis számszerű támpontot nyújtanak a birtokviszonyok történeti fejlődésének a megítéléséhez. Ennek a fejlődésnek az ismerete ma különösen aktuális, amikor Magyarországon a politikai élet homlokterében a földreform kérdése áll, s amikor e földreform hívei a tőkésrendi szerkezeten belül úgy kívánják átalakítani a földbirtokviszonyokat, hogy ezek a mezőgazdasági dolgozók jólétének szilárd alapját alkossák.

A rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján bizonyosnak látszik, hogy Magyarországon a 19. század második felében a földbirtokok centralizálódtak, kevesebb kézbe jutottak, az önálló birtokosok és gazdaságok száma csökkent. Az 1857-es osztrák népszámlálás a „magyar anyaországban” (tehát Erdély, Horvátország, a Határőrvidék és a Bánát-Szerb-Vajdaság nélkül) a földbirtokosok számát 2.037.000-ben állapította meg. 1867-ben egy pénzügyminisztériumi munkálat csak Magyarországon (Horvátország nélkül) 2.031.000, Erdélyben pedig külön 637.000, Magyarországon és Erdélyben együttevén 2.668.000 birtokost talált. Az 1869.-i földadókivetés helyreigazítási munkálatai pedig Magyarországon (Horvátország nélkül) 1.922.000-re, Erdélyben 564.000-re, egész területén összesen 2.486.000-re tették a birtokok számát a birtokrészekkel együtt.² Az 1895-ös mezőgazdasági összeírás viszont Magyarországon Erdéllyel együtt (de Horvátország nélkül) összesen már csak 2.388.000 gazdaságot talált (a tiszta legelő és erdőgazdaságok nélkül).³ A magyar népszámlálások pedig az ország egész területén 1869-ben 1.976.000, 1890-ben 1.903.000, 1900-ban pedig már csak 1.855.000 önálló mezőgazdáról (földbirtokos és bérlő) adtak számot.

— Arra nézve is tájékoztatást nyújtanak a rendelkezésre álló statisztikai adatok, hogy a földbirtoknak ez a centralizációja, mely birtokcsoportok rovására játszódott le. Először a törpebirtok rovására. Az említett földadókivetési helyreigazítás szerint 1869-ben a 0-5 holdas csoportba Magyarország és Erdély összes birtokainak s birtokrétegeinek még 58.1%-a tartozott, az 1895-ös mezőgazdasági összeírás szerint, (amely pedig a magasabb birtokcsoportokba tartozó tiszta legelő- s erdőgazdaságokat számba se vette) egész Magyarország (Erdéllyel együtt, de Horvátország nélkül) összes gazdaságainak már csak 53.6%-a. A két számlálás között az ebbe a csoportba tartozó birtokok, ill. gazdaságok száma is lecsökkent 1.444.004-ről 1.280.000-re, ugyanakkor, amikor más birtok csoportokban a birtokok abszolút száma növekedett. Továbbá az 1900-as népszámlálás szerint a 0-5 holdas földbirtoktulajdonosok az összes földbirtoktulajdonosok 55.3%-át tették ki, míg az 1910-es népszámlálás szerint már csak 51.3%-át. És az adatok arra mutatnak, hogy 1920 és 1930 között is érvényesült a törpe-

üzemek megsemmisülésének a tendenciája. Az 1 holdig terjedő üzemekre nézve ez világosan kitűnik az. 1920-as és 1930-as népszámlálás adatainak szembeállításából, amely szerint ebbe a csoportba 1920-ban 31.200, 1930-ban viszont már csak 25.900 önálló birtokos és bérlő tartozott, vagyis az ebbe a csoportba tartozó önállóak abszolút száma is csökkent. Ugyanez áll minden valószínűség szerint az 1-5 holdas birtokcsoportra is, ha eltekintünk az 1920. évi u. n. földreformnak, ha másra nem, legalább a statisztikai kimutatásokra gyakorolt hatásától. Ebbe a birtokcsoportba az 1920-as népszámlálás szerint 194.000 önálló birtokos és bérlő tartozott, az 1930-as népszámlálás szerint 308.000, tehát 114.000-rel több. Azonban az O. F. B. 1929. XIII. 31.4 zárójelentés szerint a földreform során 185.000 földnélküli földmunkás kapott átlag 1 hold (1128 négyszögöl), vagyis az 1-5 holdas csoportba eső földet. Ez a 185.000 főnyi szaporulat nem található fel az 1930-as népszámlálásnak az 1-5 holdas birtokosok számára vonatkozó adatában, mert a földhözjuttatottak egy része nem vette át a földet, másrésze pedig nem tudta fizetni a vételárat is ezért kiesett a föld birtokából. Másrészt azonban abból a szaporulatból, amit az 1930-as népszámlálás az 1-5 holdas birtokcsoportban kimutat, legalább 40.000 olyan mezőgazdasági munkásra és cselédre esik, akinek már 1920-ban is volt földjük, de akiket az 1920-as népszámlálás, minthogy főfoglalkozásuknak a bémunkát vallották, nem sorozott még a birtokosok közé. Így azután, ha csak 75.000-re tesszük azoknak a számát, akiket a földreform következtében az 1930-as népszámlálás új birtokosokként mégis számbavehetett a mezőgazdasági főfoglalkozásuk között az 1-5 holdas birtokcsoportokban, ezektől és a korábban a munkások és cselédek közé sorozottaktól eltekintve már is csökkenés mutatkozik 1920 és 1930 között ebben a birtokcsoportban is az önálló birtokosok és bérlők számában.

A másik, a fejlődés során felörlődött birtokcsoport a 200 és 1000 hold közé eső, volt nemesi középbirtok, az u. n. gentry-birtok, a kisebb uri-birtok. A fenti adatgyűjtések közül az 1869.-i a számbavett területnek 14.3, az 1895.4 11.6, egy 1913. évi, a földművelési minisztérium által az ország egész területére nézve végzett adatgyűjtés pedig 11.3%-át találta ennek a csoportnak a birtokában. Hasonlóképp 100-1000 holdas csoport részesedése is az egész mai területben (1913 és 1925 között) lecsökkent 17.9%-ról 16.4%-ra.⁵ Az 1925 és 1930. években felvett, s a gazdaságokra vonatkozó statisztika is az 500-1000 holdas csoportnak az összterületben való részesedésében 8.7%-ról 8.6%-ra való csökkenését mutatja ki a két utóbbi időpont között.⁶ Igaz ugyan, hogy erre az időre esik az u. n. földreform, minthogy azonban ez csak kivételesen érintette a 100-1000 holdas birtokcsoportot, semmiképp sem valószínű, hogy az előbbi, 1913 után kimutatott területcsökkenés csak a földreform következménye volna.

Arra vonatkozólag nincsenek figyelembejöheto statisztikai adatok, hogy az 1000 holdon felüli nagybirtok is vesztett-e területéből a 19. század második felében. Az a körülmény, hogy a már hivatkozott 1869. és 1913-as összeírások közül az első az összterület 39.0, a második pedig 39.8%-át mutatja ki az 1000 holdon felüli birtokcsoport tulajdonában, arra engedne következtetni, hogy a kérdéses időben a nagybirtok területe lényegesen nem változhatott. Az 1900-as; évektől kezdve azonban mindenesetre csökkent az 1000 holdon felüli nagybirtok területe is, nemcsak az 1920-as földreform, hanem a parcellázások következtében is és pedig: a hivatalos statisztika szerint 1913 és 1930 között az ország mai területében való 37.9%-os részesedésről 30.1%-osra.⁷

Mily' következtetést engednek meg az egyéb statisztikai adatok arra nézve, hogy mely birtokcsoportok szívták fel az előbbiektől elveszített

területeket? Az emített 1869-es és 1913-as összeírások szembeállítására azt mutatja, hogy a számbavett összterületben a 200 holdig terjedő birtokcsoport részesedése ez idő alatt 46.7%-ról 48.9%-ra nőtt. A fentebbi adatokból az következik, hogy ez a területi gyarapodás az 5-2000 holdas csoportban állott be. Az 1900-as és 1910-es népszámlálásnak a birtokosok számára vonatkozó adatai pedig azt mutatják, hogy a birtokok számának abszolút növekvése a 100 holdig terjedő birtokcsoportokon belül ebben az időben az 50-100 holdas alcsoportban volt a legnagyobb arányú,⁸ ahová a gazdag parasztek tartoznak. Végül az 1925-ös és 1930-as, a gazdaságokra vonatkozó statisztikai feltételek szerint a 100-200 holdas csoport tulajdon részesedése az egész területben ez alatt az idő alatt 5%-ról 5.5%-ra, a 200-500 holdas csoport részesedése pedig 8.2%-ról 8.6%-ra nőtt. A 100-200 holdas csoportba elsősorban ugyancsak a gazdag parasztek tartoznak, tekintetbe véve, hogy a fenti adatok egybehangzóan az uralmi középbirtok területének állandóan előrehaladó csökkenését mutatják, a 200-500 holdas csoport utóbbi területi növekedésében is valószínűleg a gazdag parasztbirtok előnyomulásának kifejezését kell látnunk. Így ennek a rétegnek a területi gyarapodása jut valószínűleg kifejezésre Konkoly-Thege birtokstatisztikai számításában is, amelyek szerint a 100-1000 holdas csoport az ország egész területében 1925-ben 16.4, 1930-ban 18.4%-kai részesedett.⁹

A fentiekben szembeállított adatok, — amelyek részben különböző szempontból eszközölt statisztikai felvételekből erednek, — természetesen nem pótolhatják a rendszeres birtok- vagy gazdaság-statisztikai felvételek hiányát, s így egymagukban arra sem elegendők, hogy megbízható képet nyújtsanak a birtokeloszlás magyarországi történetéről. Tényleg azonban megerősítik ezeket a statisztikai adatokkal nem támogatott megfigyelések is és így legalább a birtokeloszlás dinamikájában érvényesült tendenciák statisztikailag is adott töredékes és hozzávetőleges kifejezését mindenesetre láthatjuk bennük.

Ezeket a tendenciákat és jelentőségüket a következőkben foglalhatjuk össze:

Az u. n. törpebirtok fokozódó háttérbe szorulása a mezőgazdasági törpeüzem életképtelenségét juttatja kifejezésre. Ez az üzemforma semmiképpen sem biztosítja a falusi dolgozó megélhetését, aki ezért bérmunkára is kényszerül. De a bérmunka által megkivánt mozgási szabadságában a törpeüzem — miután helyhez köti — akadályozza. Így ezeknek az üzemeknek a tulajdonosai egyre növekvőbb mértékben eladták földjeiket és vagy teljesen szabad mezőgazdasági bérmunkásokká váltak, vagy ipari bérmunkára a városokba öközlöttek, ill. kivándoroltak, s mindegyik esetben félproletárokból teljes proletárokká változtak. Minthogy pedig ez az a birtokcsoport, amelyben a legszámasabban foglalnak helyet, ezért már az idetartozó birtokosok számának csökkenése is maga után vonta a 19. század második felében az összes birtokok számának csökkenését. De az összes birtokok számának csökkenése 1900-tól kezdve számuk növekvésének adott helyet. Ennek oka az volt, hogy a törpeüzemek megsemmisülésének tendenciáját keresztezte és általában keresztezte egy másik tendencia, mely a törpeüzemek és általában az üzemek számának átmeneti növelésére irányul. E mögött a tendencia mögött mindennekelt a parasztbirtoknak az átörökléssel kapcsolatos felaprózódási folyamata áll. Ezt a folyamatot látjuk pl. megnyilvánulni (a mai területre vonatkoztatott) 1910-es és az 1920-as népszámlálás adataiban, melyek szerint a 10-100 holdas csoportba tartozó önálló birtokosok és bérlők száma 1910 és 1920 között 177.000-ről 167.000-re esett, míg a 0-10 holdas csoportba tartozó

birtokosok és bérlők száma 333.000-ről 360.000-re emelkedett. Ezt a folyamatot fejezi ki az 1930-as népszámlálás adatainak az 1920-as népszámlálás adataival való szembeállítás is, mely azt mutatja, hogy míg 1920 és 1930 között az 50-100 holdas csoportba tartozó önálló birtokosok száma csökkent, addig a 20-50, 10-20, 5-10 holdas csoportokba tartozóké egyaránt emelkedett. De nemcsak ez a folyamat növelte a törpeüzemek s általában az üzemek számát, hanem mellette két más folyamat is, melyek a birtokviszonyok feudális maradványainak a likvidálásával állnak összefüggésben. Az első ezek közül a közlegelők felosztása. Az utóbbiak területe, felosztásuk következtében, 1867 és 1907 között 7.147.000 holdról 4.089.000 holdra csökkent.¹⁰ A felosztott közlegelőkből azután a falusi földnélküliek egy része is kapott néhány holdat egyéni illetősége fejében. A második: a nagybirtok egyrészenek törvényhozási intézkedésen alapuló (u. n. földreformmal kapcsolatos), vagy attól független parcellázása, minek következtében a nagybirtok a nagyobb rentabilitás kedvéért jópénz ellenében lemondott felesleges területrészeiről s amely így a nagybirtok kapitalista racionalizálását jelentette. A helyzet tehát az, hogy a 19. század második felében a törpeüzemek megsemmisülése oly' rohamosan haladt előre, hogy ennek hatását nem volt képes ellensúlyozni az a tendencia, mely a törpeüzemek s általában az üzemek számának átmeneti növekedését idézi elő. Ezért azután ebben az időben úgy a törpeüzemek, mint általában az üzemek száma csökkent. Ebben a 20. században az utóbbi tendencia már tulkompenzálta hatásaival a törpeüzemek megsemmisülésének folyamatát, minek következtében ebben az időben úgy a törpeüzemek, mint általában az üzemek száma emelkedett. De persze az újonnan létrejövő törpeüzemek is arra vannak ítélve, hogy a törpeüzemek megsemmisülésének kimutatott tendenciájánál fogva fokozatosan eltűnjenek.

A gentry-birtok felőrlődése annak a következménye volt, hogy ez, kisebb anyagi erejénél fogva kevésbé tudott alkalmazkodni a tőkésrendi termelés követelményeihez, mint a nagybirtok és ugyanazoknál fogva kevésbé tudott ellenállni a mezőgazdasági válságok hatásainak.

A gazdag parasztbirtok, az 50-200 holdas birtokcsoport előrenyomulása pedig a volt gazdag jobbágyok megerősödését és falusi polgársággá való átalakulását s ezenkívül a volt jobbágybirtokosok egyrészenek anyagi felemelkedését és ezen az uton is a falusi polgárság kialakulását fejezi ki. Ami az utóbbi folyamatot illeti: a volt feudális parasztbirtokosság, vagyis az a réteg, amely a tőkésrendi szerkezetben, mint — se bérmunka végzésére, se idegen bérmunka alkalmazására rá nem utált — középparasztság jelenik meg, felbomlott; csekély kisebbsége felemelkedett, nagy többsége lesülyedt. A lesülyedés egyik útja a birtok átörökléssel kapcsolatos felaprozódása, a többi a parasztbirtokosság helyzetével a tőkésrendi szerkezetben állott összefüggésben, a bankadósságokkal, az adóteherrel s ezeken kívül a kereskedelmi és ipari tőke nyomásával az árucserében, valamint a tőkés alkatú mezőgazdasági termelés súlyával a versenyben. A középparasztság e felbomlási folyamatának számszerű bemutatását lentebb kíséreljük meg. A gazdag jobbágyok utódainak s a középparasztság felemelkedő csúcsrétegének kezére jutottak elsősorban az áruba bocsátott törpebirtokok, a tönkrement középparaszt-, s az eladódott gentry-birtokok: ez a réteg gyarapszik végeredményben még az 1920-as u. n. földreform által juttatott, de a juttatottak által elhagyott földekkel is, melyek utóbbi körülmény szembeötlőleg bizonyítják, hogy a tőkésrendi szerkezetben a birtokviszonyok fejlődését — a törvényhozással létesített földreformok esetében is! — a tőkésrendi szerkezet folyton működő spontán erőt szabályozzák. Ez az átalakulás, mely az u. n. falusi

polgárság kifejlődésére és folytonos megerősödésére vezetett tőkés parasztbirtokokat teremtett a régi feudális jobbágy-birtokok és az uri középbirtokok egy részének helyén s az egyik út volt, amelyen a tőkésrendi szerkezet benyomult a magyar mezőgazdaságba.

A birtokviszonyok leirt fejlődésében a birtokviszonyok tőkésrendi fejlődés-törvényeinek az érvényesülését látjuk. Először a centralizáció törvényének érvényesülését, melynél fogva a gazdag parasztbirtok, a tőkés üzem felszívja a megsemmisülő törpeüzemet, amelynek tulajdonosa lesüllyed a bérmunkás sorba. Másodsor pedig a középparasztbirtok, a kispolgári termelési forma bomlás-törvényének a működését, amellyel összefüggésben működik az előbbi törvény is. Az utóbbi törvénynél fogva a középparasztság csekély kisebbsége felemelkedik, falusi tőkésé alakul át, nagy többsége, a törpeüzem átmeneti formájának a közvetítésével, vagy a nélkül, lehull a bérmunkás rendbe. De Magyarországon bonyolultabbá és kevésbé áttekinthetővé tette az egész folyamatot a feudális eredetű közép- és nagy-birtokrendszer fennmaradása a tőkésrendi szerkezetben, minek következtében a birtok- és üzementnalizáció és koncentráció utóbbi alapfolyamata, a létrejövő paraszttőkés birtok a feudális közép-birtok feloszlásából is táplálkozott s a feudális eredetű nagybirtok tőkés racionalizálásának a hatásai is érvényesültek a birtokeloszlásban. És ezenkívül a centralizáció folyamatát átmenetileg elfedték a feudális maradványok egyébirányú likvidálásának: a közlegelő felosztásának, valamint a középparasztbirtok felbomlásának a hatásai is.

A centralizálódó parasztbirtok mellett azután a tőkés típusú termelés szükségleteihez alkalmazkodni tudó volt uri középbirtokon és — általában — a nagybirtokon fejlődtek ki a tőkésrend termelőerői a magyar mezőgazdaságban.

A birtokviszonyok leirt átalakulását kiegészítette s egyben a mezőgazdaság tőkés termelőerőinek kifejlesztéséhez hozzájárult még a városi eredetű, a kereskedelemből, hiteléletből, iparból származó tőke földbirtokszerezése a feudális eredetű nagy- és közép-birtok rovására. Ennek méreteit a zsidó vallású fölbirtokosokra vonatkozó adatokkal ábrázolhatjuk. Petrassevich Géza szerint¹¹ 1894-ben a 100 holdon felüli birtokok területéből 1.747.000 hold, tehát az egész idetartozó birtokterületnek mintegy 6-7%-a, 1904-ben 2.619.000 hold, az idetartozó birtokterületnek 9 és fél %-a volt zsidó vallású személyek tulajdonában. Az 50 holdon felüli szabadforgalmú birtokok területének pedig Magyarország mai területén 10.4%-a tartozott 1928-ban ebbe a csoportba, mint zsidóvallású személyek tulajdona.¹² Ehhez járul azonban még a részvénytársaságok kezén lévő 50 holdon felüli birtokok területe, amelynek területével együtt (az utóbbinál az 1931-es adatot véve figyelembe), a városi eredetű tőke így kimutatható földbirtoktulajdona (a szabadforgalmu r. t.-i) 50 holdon felüli birtokterület 13%-ára emelkedik.

Annak a hatásnak a nyers szemléltetésére, amit a mezőgazdaság tőkés fejlődése a mezőgazdasági népesség osztálytagozódására gyakorolt, a népszámlálási statisztikák alkalmasak, minden idevágó közvetlen adataik összehasonlíthatatlansága ellenére is. Ezek ugyanis, mint láttuk, 1869-től kezdve megállapították azoknak a számát, akiknek, mint önálló földbirtokosoknak és bérlőknek, főfoglalkozásuk a mezőgazdálkodás. Másrészt ugyanezekben a statisztikákban adva van a megfelelő időpontokban az egész mezőgazdasággal foglalkozó népesség száma (kivéve 1869-et, amely évre azonban nagyobb hiba elkövetése nélkül 76%-ra tehetjük a népesség hányadát az egész népességben) és a későbbi statisztikákból azt is tudjuk, hogy egy önálló mezőgazdára hány családtag esik. (Az aláb-

biakban az 1920-as népszámlálás arányai alapján számoltunk, amelyek szerint 100 önálló birtokosra és bérlőre 306 segítő és tartozó családtag esett.) A mezőgazdasági népesség így kiszámítható önálló hányadát levonva az egész mezőgazdasági népességből, megkapjuk a **nem önálló** és családtagjaik, a mezőgazdasági bér munkásság mindenkorii számát. Az eredmény az, hogy míg 1869-ben az egész mezőgazdasági népesség 32%-a tartozott ide, addig 1900-ban már 41%-a. A tőkésrendi fejlődés tehát a mezőgazdasági népesség jelentékeny hányadát lesüllyesztette a bér munkás sorba. 1900 és 1910 között a mezőgazdasági bér munkások arányszáma azután lecsökkent 41%-ról 40%-ra, a kivándorlási és az iparba való átvándorlás következtében, míg a mai Magyarország területén 1910 és 1920 között újból ez arányszám emelkedése mutatkozik 50.6%-ról 51.3%-ra.

A fenti számok azonban még nem tüntetik fel a proletarizálódás teljes mértékét, bármily erőteljesnek és — egy évtized megszakításától eltekintve — állandónak is mutatják azt. Nem tüntetik fel mindenekelőtt azért, mert nem terjednek ki a mezőgazdasági népességre **arra a hányadára**, amely a mezőgazdaságból elvándorolt az iparba, stb., vagy általában kivándorolt az országból. Pedig itt tulnyomóan olyan elemekről van szó, amelyek már nem találtak megélhetést a mezőgazdaságban s ezért el kellett azt hagyniok, olyan elemekről, melyek a mezőgazdasági népesség proletarizálódásának a termékei. Ha ezeket az elemeket is számba vesszük, már lényegesen más és ezuttal a valóságot jobban megközelítő képet kapunk a proletarizálódás folyamatáról. Állítsuk tehát most már szembe ezen az alapon az 1869-es és az 1910-es népszámlálás anyagából merített fent alapul vett adatokat. A számítás módjának ismertetését mellőzzük s csak az eredményt közöljük. E szerint, ha a mezőgazdaságból elvándorolt elemek számát, mint a mezőgazdasági népesség proletarizálódásának a termékeit az 1869. évi helyzet alapul vételével hozzáadjuk a Magyarországon egyébként 1910-ben 5.423.000 főben kimutatható mezőgazdasági bér munkássághoz, a mezőgazdasághoz tartozó, vagy abból eredő bér munkás elemek száma 8.642.000-re emelkedik, viszont az egész mezőgazdasági vagy abból eredő népesség száma 16.685.000 főre fog rugni. A mezőgazdasághoz tartozó vagy abból eredő bér munkás elemek száma így az egész mezőgazdasági vagy abból eredő népesség számának 52%-át teszi. A mezőgazdasági népesség proletarizálódásának mértékét tehát nem az előbbi 32 és 40% szembeállítás, fejezi ki, hanem a 32%-nak az utóbbi 52%-kal való szembeállítás. Így a fenti alapon 1869 és 1910 között a mezőgazdasági népességnek (és természetes szaporodásának) újabb 20%-a proletarizálódott el a már 1869-ben a bér munkássághoz tartozó 32%-os hányadán felül.

Ez a számítás azonban, a népszámlálási statisztikákon alapulva, kényszerűen alkalmazkodik az önálló birtokosoknak és bérlőknek a népszámlálások által felállított kategóriájához. Ez a kategória pedig a bér munkára utalt félproletárelemekre is kiterjed, minélfogva a fenti számítás nem ad számot a mezőgazdasági félproletár-rétegek súlyáról és ennek változásáról. Egy az 1850-es évekből származó és az 1848-as évi állapotról visszanyúló statisztikai kimutatás azonban lehetővé teszi, hogy az utóbbi folyamatról is számszerű képet alkossunk magunknak s egyben fényt derít a középparasztság felbomlási folyamatára is, amely a kapitalizmusban lejátszódott. Ez a kimutatás első sorban az 1848. évi országgyűlés választói névjegyzékeinek adatain alapul, melyeket 1855-ben tett közzé Galgóczi Károly,¹³ s feltünteti a volt urbéres, teljes jobbágyság számát és megoszlását az egyes telekkategóriákban Magyarország területén (Horvátország és Erdély nélkül), amit Galgóczi még kiegészített a

volt urbéres házas és házatlan zsellérek számára vonatkozó adatokkal is. Így ezek az adatok megvilágítják az egész volt urbéres népesség, a tőkésrendi szerkezetben megjelenő szabadparasztság anyagi tagozódását a tőkésrendi szerkezet korszakának küszöbén. Ha tehát ezt a kimutatást szembeállítjuk Magyarország parasztságának és mezőgazdasági munkáságának az 1920-as és 1930-as népszámlálás szerint mutatkozó osztálytagozódásával,¹⁴ úgy hozzávetőleges képet nyerünk ez osztálytagozódás átalakulásáról a tőkésrendi szerkezet erőinek hatása alatt, — ha a két statisztikai kimutatás nem is vonatkozik pontosan ugyanarra a területre. A két kimutatás alapjául szolgáló szempontok különbözősége persze csak nagy csoportok — 1. gazdag parasztok, 2. középparasztok és 3. szegényparasztok, munkások — szembeállítását teszi lehetővé, amelyek e mellett a határterületeken átmennek egymásba.¹⁵ Az eredmény, melyből csak a %-os arányokat közöljük, a következő:

	1848	1920	1930
Gazdagparaszt	1.3	1.5	1.3
Középparaszt	37.0	16.2	16.0
Szegényparaszt	61.7	82.3	82.7

Azt látjuk tehát, hogy 1848 és 1920 között a gazdagparasztok arányának egészen csekély javulása mellett a középparasztság elveszítette (aránszámának 37.0%-ról 16.2%-ra való csökkenése folytán) viszonylagos súlyának kerek 56%-át s ennek megfelelően teljes 33%-kal nőtt a szegényarasztság viszonylagos sulya. Ez a folyamat, a középparasztság viszonylagos súlyának 1.2%-kal való csökkenésével s a szegényparasztság-bérmunkásság viszonylagos súlyának 0.5%-os növekedésével, 1920 és 1930 között is tovább haladt azzal az eltéréssel, hogy ezalatt az idő alatt a gazdagparasztság arányszáma is csökkent.

Így a kispolgári földreform hívei, akik középparasztságot akarnak létesíteni a nagybirtokok helyén a tőkésrendi termelőviszonyok fenntartása mellett, egy a tőkésrendben egyébként kivihetetlen radikális földreform esetében is csak olyan társadalmi réteget teremtenek ujja, amely amellett, hogy ki van szolgáltatva a fináncióknak, a tőkésrendi szerkezetben működő erőknél fogva elkerülhetetlenül felbomlásra s tulnyomó nagy többségében elproletarizálódásra van ítélve.

¹ Lásd ennek részletes kimutatását: Molnár Erik, „A magyar középparaszt”, Társadalmi Szemle, 1933. 2., 153. és köv. o. — ² Lásd ezeket az adatokat Keleti Károly, Hazánk és népe, 1873. 140-7. — ³ Kenéz Béla: „Nép és föld.” 1916. — ⁴ Lásd Konkoly-Thege Gyula: Magyarország földbirtokviszonyai s a földbirtokreform.” 1935—5 Lásd ugyanott — ⁶ Lásd Sajóhelyi István „Gazdaságaink nagyságmegoszlása 1903-ban.” M. St. Szemle 1931. júliusszám. — ⁷ Lásd Konkoly-Thege fentebb hivatkozott munkáját és ezenkívül Konkoly-Thege Gyula: „A magyar föld jelzálogos terhei az 1931. év végén”. 7. o. — ⁸ Lásd Sajóhelyi István előbb említett munkáját. — ⁹ Lásd Konkoly-Thege mindkét említett munkáját. — ¹⁰ Földművelésügyi értesítő, 1907. X 1. 11. id. Sebes Dénes, „Adatok a Magyar agrárpolitikához.” 1908. — ¹¹ Petrassevich Géza, „Zsidó földbirtokosok és bérlők Magyarországon”. 1904. id. Szeberényi Lajos, „A parasztkérdés” 1908. 97. — ¹² Sajóhelyi István, „Földbirtokosaink nemzetiségi és felekezeti viszonyai.” M. St. Szemle 1930. 4. 297. — ¹³ Galgóczi Károly: „Magyarország Mezőgazdasági Statisticája” 1855. - ¹⁴ Lásd M. St. Szemle 1935. XI. 971. — ¹⁵ A Galgóczi-féle, kérdés fontosságára s arra való tekintettel, hogy a fenti statisztikát egyébként is fel szokták használni, de nézetünk szerint helytelenül, szükségesnek tarjuk annak az eljárásnak az ismer-

tetését, amit a fentiekben követtünk. Az urbéri népesség három csoportba való beosztásánál úgy jártunk el, hogy az egész teleknél többet bíró jobbágyokat a gazdag parasztok, az 1/4-1 telkes jobbágyokat a középparasztok közé s az 1/4 telken aluli telkes jobbágyokat és az összes zselléreket a szegényparasztok-munkások csoportjába soroztuk. Ez a beosztás a jobbágytelkek országos átlagos nagyságán alapul (nagyjában az ország mai területén), amelyet beható számítások segítségével állapítottunk meg, a rendelkezésre álló adatok alapján. E szerint a jobbágytelek átlagos nagysága, az egész telek esetében 23 kat. hold szántó és 5 kat. hold rét volt, amelyhez járult még a közös legelő felosztásokor esetenként változó nagyságu, a rendelkezésre álló adatok szerint 8-24 kat. hold legelő illetőség. A közös legelőben, annak felosztása esetében, a házas zsellérek is részesedtek és pedig az utóbbi adatok szerint fejenként mintegy 1-3 kat. holdat kaptak. Így az egész jobbágytelek átlagos nagysága 28 kat. hold (+közlegelő felosztás esetén 8-24 kat. hold köz. legelő illetőség) az 1/4-ed telek átlagos nagysága pedig 7 kat. hold (+ az előbbi esetben 2-6 kat. hold közlegelő illetőség) volt. E két határvonal közé osztottuk be az 1/4-1 telkes jobbágyokat, mint középparasztokat, míg a gazdag parasztok csoportjába az előbbi felső határvonal felett, a szegényparasztok csoportjába az előbbi alsó határvonal alatt álló urbéri népességet soroltuk. Viszont az 1920-as és 1930-as népszámlálás adatainak — egész földművelő, nemcsak u. n. keresőnépességre vonatkozó, — feldolgozásánál úgy jártunk el, hogy a 10-50 kat. holdas birtokosokat és bérlőket soroztuk a középparasztok, az 50-200 holdasokat a gazdag parasztok, a 0-10 holdasokat és földnélkülieket (gazd. cselédek, gazd. munkások, a gazd. tisztviselők nélkül, de a részes földművesekkel együtt) pedig a szegényparasztok-munkások csoportjába. A Galgóczi féle statisztika még [marxista munkáiban is mutatkozó hibás felhasználása először abban szokott állani, hogy az egész telket a valóságosnál kisebbre, pl. 20 kat. holdra veszik és egészen eltekintenek a közlegelő-illetőségtől, mivel kapcsolatban a közlegelő-illetőség révén földhöz jutott házas zselléreket is kiküszöbölik a földdel bírók csoportjából; másodsorban, hogy ezt a kimutatást, amely csak a volt urbéres parasztbirtokosokra — tehát a statisztika mai nyelven szólva a mezőgazdasági főfoglalkozásúak egy részére vonatkozik — szembeállítják oly későbbi birtokstatisztikával, mely nemcsak az összes mezőgazdasági főfoglalkozású földbirtokosokra, hanem azokra a földbirtosokra is kiterjed, akiknek a mezőgazdaság csak mellékfoglalkozásuk. Természetes, hogy az ilyen szembeállítás csak hamis eredményekre vezethet. Itt jegyezzük meg, hogy ép' ily helytelenül szokták felhasználni a mezőgazd. munkások számára vonatkozó statisztikai adatokat is. Így találkozunk azután oly kimutatásokkal, melyek a mezőgazd. munkások számát 1857-ben 1.652.000-re, 1869-ben pedig, hirtelen ugrással, 3.020.000-re teszik, vagy 1890-ben 3.804.000-ben mutatják ki, amikor viszont az 1910-es népszámlálás csak feleannyiról, 1.800.000 főről számol be. Ily nagy számbeli eltérések kisebb időközökben csak a statisztika módszerének időközi megváltozásaiban találhatják magyarázatukat, ami azután a statisztikát e részében hasznavehetetlenné teszi. Éppen erre való tekintettel kíséreltük meg fentebb a mezőgazdasági bér munkásság számbeli változásainak oly kiszámítását, amely figyelmen kívül hagyhatja az imént érintett használhatatlan adatokat.

A HÁBORÚ OLASZ DICSERETE. „A Kelet-Afrikában harcoló katonák mögött ma kétségtelenül egységesen áll az egész olasz nemzet. Tévedtek azok, akik azt remélték, hogy a háború és különösen a belőle folyó komplikációk felborítják a nép és a politikai rendszer egységét. Az olasz nép sohasem volt egységesebb, egyöntetűbb, lelkesedőbb és magabiztosabb. És mindez nem azért van, mintha túl akarnánk becsülni egy gyarmati háború értékét, hanem mert az olasz nép, még azok a fiatalok is, akik még nem vettek részt a világháborúban, hozzászókkott a háború gondolatához. Valóban, itt senkise tekint a háborút olyan katasztrófának, mint a külföldi humanisták és pacifisták, akikről nekünk az a véleményünk, hogy üzletből azok. Az önkéntesek olyan spontán jelenítenek katonának, mintha egyszerűen csak egy mesterség megválasztásáról lenne szó.” (Italia Letteraria.)